

Coreferaat Johan Fretz bij de 40^e Van der Leeuw-lezing

Nog voor wij hier samenkwamen, in de oudste kerk van Groningen, nog voor we op onze stoelen plaatsnamen en het verwachtingsvolle geroezemoes uitstierf, voor het eerste woord van de eerste spreker was uitgesproken, zaten er al bepaalde ideeën in onze hoofden verankerd. Natuurlijk. Dat kwam door die twee woorden in de titel. Left en Woke.

Left, links, wat dat betekent, daar hadden we allemaal wel zo onze ideeën over, allemaal onze eigen ideeën, dat kan ook moeilijk anders, want geen veld zo verdeeld als The Left. We hebben geen grip op de tijd lijkt het en voelen de grond onder onze voeten voortdurend verschuiven, al is dat in deze stad wellicht niet de beste metafoor !

Maar het is toch vooral dat andere woord.

Dat woord, ooit een strijdkreet die geboren werd in de steden van Amerika tijdens de segregatie, Stay Woke: open je ogen voor de onderdrukking die ons, de zwarte Amerikanen, tot minderwaardige mensen verklaart, die onze gelijkwaardigheid gewelddadig aanvalt en die ervoor zorgt dat wij en onze kinderen en als we pech hebben ook hun kinderen leven in fundamentele onvrijheid.

Stay woke.

Woke, dat een wedergeboorte beleefde toen een volgende, jonge generatie burgerrechtenactivisten en normbevragers het afstofte en opnieuw begon te gebruiken, ook tegen iedereen die dacht dat onze ogen toch allang waren geopend, dat we toch al heel lang wakker waren, dat The Dream en The Hope allang waren volbracht, een overtuiging die je kon horen doorklinken in de suikerzoete maar toch ook ontroerde strove:

Rosa sat so Martin could walk, Martin marched so that Barack could run, and Barack ran so that our children can fly.

Stay woke. Nee, het is nog niet volbracht, zeiden de moedige stemmen van een nieuwe generatie, en het woord, woke, dat woord vond zijn weg, verspreidde zich razendsnel over de hele wereld, over oceanen en continenten, en zoals dat gaat, langzaam vervormde het van klank. Werd het overgenomen door de hoeders van de status quo, die de strijdkreet ombogen tot een duivelse religie, de bron van alle kwaad, van de verstikking en de onvrijheid, van de polarisatie en de censuur.

Ik neem jullie mee naar de vroege ochtend van 10 november 2019. Ik was net woke, dat wil zeggen, net wakker, want bij mijn vriendin Swaan waren de weeën midden in de nacht opeens begonnen.

Nu liepen we door de gangen van het OLVG West in Amsterdam.

De bevalkammers hadden namen van landen en steden. We passeerden Nieuw-Zeeland en Japan, Brazilië en New York, Bal en Groenland, we reisden de halve wereld rond op weg naar de komst van ons eigen nieuwe leven, tot de dokter de deur opende van.... Ierland. 'Hierin!' zei ze.

Ierland. Prima. Leuke mensen. Goed gevoel voor humor. Guinnessbier. Prima start van het leven. De weeën werden meteen krachtiger, dus onze zoon was het er geloof ik me eens. Ik ging naast Swaan zitten en keek naar een muur met daarop een wandvullende foto van een kudde schapen.

Negen lange uren later, waarbij Swaan over bovenmenselijke natuurkrachten bleek

te beschikken, gebeurde het toch nog heel plots en onverwachts.
Daar was hij: hij kroop uit de buik, werd opgevangen en begon te krijsen.
Zijn ogen stonden fel en helder, hij had haar, zo ongelooflijk veel haar en zijn oren waren volmaakt en schoon als pas aangespoelde schelpen.

James Ischa Daniel Fretz. Een kwart Hongaars, een kwart Nederlands, een kwart Surinaams en een kwart Duits, al beweert mijn vader altijd dat zijn moeder uit de Elzas komt en dat dit van oorsprong Frans grondgebied is, en als je op de stamboom terugzoekt dan komt zijn familie eigenlijk uit Canada of Friesland, hij heeft net zo lang teruggezocht tot elk spoor van Duitse wortelen .

James, onze eigen wereldburger, een toonbeeld van wat Zadie Smith ooit noemde The Dreampeople, de mensen van de toekomst, wier identiteit uit zoveel wortels is opgebouwd dat zij een nieuwe grenzeloze wereld belichamen.

Weet je waar ik me nu, drie jaar later nog altijd voor schaam?

Dat me nog iets anders opviel toen hij de buik uit kwam.

Eigenlijk zelfs als eerste.

Zijn kleur. Het was exact mijn eigen kleur. Ik nam het heel bewust waar en was er zelfs even door uit evenwicht.

Sommigen zullen ongetwijfeld beweren dat dit voortkomt uit de hedendaagse obsessie met identiteitsdenken, maar dat was het niet. Integendeel.

Want zijn kleur viel me niet als eerste op omdat ik zoveel belang hechtte aan kleur, nee, het was juist andersom: ik had het grootste deel van mijn leven juist heel nadrukkelijk mijn best gedaan geen enkel belang aan te hechten aan kleur, tot aan het punt dat ik de helft van mijn oorsprong, de zwarte roots, nagenoeg had uitgewist, zoals mij vader zijn Duitse geschiedenis ontkende.

Maar nu, nu James uit de buik van zijn moeder kroop en op haar borst werd neergelegd, viel die kleur me op en dat had maar een reden: Ik keek naar hem en zag mezelf. Het was mijn zoon en omdat hij zo onmiskenbaar ook voortkwam uit zwarte wortelen, ook al kwamen die dan feitelijk maar van een grootouder, mijn moeder (een nog al dwingende grootouder dus het was niet onlogisch), omdat ik die wortels in hem terugzag, kon ik ze onmogelijk nog langer ontkennen in mezelf.

In zekere zin markeerde zijn geboorte het definitieve keerpunt, het moment waarop ik me realiseerde dat het politieke in feite diep persoonlijk was en andersom, en dat mijn verbeterende pogingen om de stem van de redelijkheid en de verbinding te zijn en een kleurenblinde, klassenloze samenleving te verbeelden, in feite minder nobel waren dan ze klonken. Dat je wanneer je in het oog van de meest grove aanvallen op menselijke gelijkwaardigheid kiest voor een middenpositie, je in feite kiest voor een vorm van misplaatste neutraliteit, die geen enkel ander doel dient dan het in stand houden van de status quo.

Het is zoals Martin Luther King zei, vrede die geworteld is in menselijke ongelijkwaardigheid, is geen goede vrede, geen ware vrede, het is een weezinwekkende vrede. Een valse vrede.

Onder het mom van Verbinding en Dialoog worden we voortdurend verleid die vorm van vrede in stand te houden, omdat we anders worden neergezet als grote Verdelaars of mensen die zich juist opsluiten in hun eigen nauwe tribe, en daarom vraagt het heel wat moed om de schroom af te werpen en je ondubbelzinnig, luid en duidelijk uit te spreken tegen die vorm van fundamentele onvrijheid.

Ik hield James vast. In Ierland dus. Hij was nu al zoveel sterker en wijzer dan ik.

De reis naar hier, naar dit besef, dit scharnierpunt, voer ver terug, als je terugkeek via een veel te late reis naar het land van mijn moeder Suriname, op mijn dertigste pas, de verzoening met dat land, en als je nog verder terug keek, naar het begin dan was de reis misschien wel begonnen met de stormachtige opkomst van de zwarte presidentskandidaat Barack Obama, die er trouwens net als ik een sport van maakte zijn eigen 'Otherness' te relativieren en zichzelf in de campagne steevast 'A skinny kid with a funny name' noemde.

Denken mensen aan de speeches van Barack Obama, dan is het vaak aan The Hope en The Change, aan Yes We Can en There is Not a Left or Right America, There is The United States of America.

Maar de toespraak die mij het diepst raakte, toen en nu, was A More Perfect Union. Obama was in opspraak gekomen omdat zijn predikant, Jeremiah Wright, behoorlijk agressieve taal had uitgeslagen over Amerika in een opgedoken video en die uitspraken raakte aan alle raciale stereotypen die in de Verenigde Staten nooit ver onder de oppervlakte verkeren. Was Obama toch een radical, een Angry Black Man, werd zijn achtergrond, net als zijn middelste naam Hussein nu toch een struikelblok van een historische race.

De eerlijkheid gebiedt ons te erkennen dat het nu waarschijnlijk inderdaad einde oefening was geweest. Iedereen leeft in zijn eigen werkelijkheid, feiten zijn niet langer onwrikbaar en de meest nauwe tribale tendensen richting fascisme en biologisch racisme zijn tot de mainstream doorgedrongen. Maar in die tijd zaten we nog vlak voor dat social media verwerden tot een veelkoppig monster en ook Obama zou later zeggen dat zijn winst alleen daardoor mogelijk was geweest, omdat hij in staat was geweest zonder desinformatie en giftige aanvallen in eigen algoritmes, een genuine connectie te maken met witte Amerikanen in Iowa en NH, die misschien wel over wat vooroordelen heen moesten stappen om op een zwarte kandidaat te stemmen, maar hem open tegemoet traden, zonder ruis op de lijn.

Obama stond na die Wright ophef onder hoogspanning. Als deze speech, a more perfect union, zou mislukken, zou zijn campagne over zijn.

Het werd zijn beste speech, waarin hij een eerlijke, messcherpe, kwetsbare en daarom ijzersterke bespiegeling gaf over Amerika en ras, waarin zijn persoonlijke verhaal was verweven met dat van het land zelf.

De passage die me het meest bij is gebleven ging was de volgende:

I can no more disown him than I can disown the black community. I can no more disown him than I can disown my white grandmother — a woman who helped raise me, a woman who sacrificed again and again for me, a woman who loves me as much as she loves anything in this world, but a woman who once confessed her fear of black men who passed her by on the street, and who on more than one occasion has uttered racial or ethnic stereotypes that made me cringe.

These people are a part of me. And they are part of America, this country that I love. Ik had tranen in mijn ogen, omdat ik voelde dat zijn verhaal zo nadrukkelijk ook het mijne was.

Ook mijn leven, mijn identiteit, zoals je wilt bestond uit al die werelden. Omdat de Nederlanders New York inruilden voor klein tropisch land vol goud en bauxiet, omdat mijn Duitse grootouders vluchtten voor Adolf Hitler en omdat de Nederlandse priester Titus Brandsma ze aan de juiste papieren hielp, die twee gelukszoekers, daarom ben ik hier.

Ik stam af van kolonisten en slaven, van bezetters en bevrijders.

Ik moet misschien de hele geschiedenis dankbaar zijn, de goede maar ook de wrede delen.

Ik ben zoals wij allemaal de optelsom van toevalligheden, routes door niemand uitgestippeld die elkaar tegenkwamen.

Obama werd vaak The Bridge genoemd, omdat hij uit zowel een witte als een zwarte wereld voortkwam. The Bridge. Misschien dacht ik, kon ik dat ook zijn, een verzoener.

De speech landde, Obama won en mensen spraken massaal over de belofte van een post raciaal tijdperk, zo je wilt een tijdperk waarin identiteit op basis van aangeboren kenmerken naar de achtergrond zou verdwijnen.... Ondanks dat Obama zelf in die speech over the Perfect union al waarschuwde dat het verleden onder ogen moest worden genomen en dat de weg naar vooruitgang messy was.

Het liep anders. Obama, de eerste zwarte president werd opgevolgd door Donald Trump, een schaamteloze racist. Het was onmiskenbaar een reactie op de verkiezing van Obama zelf, die het best werd geduid door de schrijver Ta-Nehisi Coates.

Lang dachten we dat racisten en conservatieve krachten de achtergestelde zwarte als bedreiging zagen, maar het was juist omgekeerd, juist de man, die eloquent en intelligent in het Witte Huis belandde dat ooit nog door slaven was gebouwd, juist dat was voor velen angstaanjagend.

Overall ter wereld werd steeds duidelijker dat de belofte dat De Ander of De Exoot die de taal spreekt, hard werkt en meedoet, er gewoon bij hoort, een mythe was. Juist dat meedoen, steeds nadrukkelijker, boezemde angst en haat in.

Wat doet het met mensen wanneer ze ontdekken dat ze gehaat worden niet om wat ze doen, maar om wie ze zijn.

Het is geen wonder dat in de jaren hierna een nieuwe wereldwijde golf van antiracisme en seksisme activisme en emancipatiestrijd plaatsvond. De rechtelozen, de stemlozen, de machtelozen, kozen nu steeds vaker voor een radicaler verzet, maar bovenal wendde men zich tot een unapologetic benadering.

Zoals elke beweging kent ook die stroming van bewonderenswaardig activisme het gevaar van verstikkend purisme. Een neiging om dogmatiek te bestrijden met nieuwe dogma's, om nooit meer in aanraking te willen komen met iemand die fundamenteel anders tegen de wereld aan kijkt of om de feilbare mens af te serveren zonder enig mededogen en zonder enige kans op vergeving.

Maar dat verstikkende deel voert allerminst de boventoon in deze beweging en het is dan ook extreem pijnlijk dat de kritiek in onze tijd zich zo vaak en zo verbeterd richt op diegenen die niets anders doen dan breken met de tirannie van onvrijheid.

Zij hebben juist eindelijk de moed gevonden zich onbevreesd uit te spreken, die zich niet langer wensen te verhouden tot de normbewakers en poortwachters, en eisen vol vuur en vreugde hun plek op. Zonder zich daar nog voor te verexcuseren. Geïnspireerd door met name de jongste generatie, door het vaderschap en gewoon: doordat je nu eenmaal een leven lang groeit en inzichten opdoet, heb ook ik dat vuur in mezelf gevonden.

Ik geloof nog steeds in verzoening, in dat wat Martin Luther King noemt de radicale, niet sentimentele kracht van alles overstijgende liefde. In de kreet van James Baldwin dat we uiteindelijk als mensen allemaal broeders en zusters zijn en dat als je dat niet begrijpt je reddeloos verloren bent.

Maar de verzoening kan pas bestaan als ook de onverzoenlijkheid ondubbelzinnig wordt benoemd en bestreden. En daarin moet je soms toch echt kleur bekennen.

Ik begrijp best dat dat soms weerstand oproept, zeker als je gewend bent juist zelf aan de meest progressieve kant te staan. Maar uiteindelijk is het het lot van elke generatie dat er een nieuwe jeugd aan de poorten rammelt die onze blinde vlekken bevraagt, uitdaagt, die ons irriteert, prikkelt, verwart, in beweging zet en daarmee een onmisbare schakel is in de nooit voltooide paden van vooruitgang.

Wij zijn hier in Groningen, ik hoef niemand hier uit te leggen wat het betekent als anderen, in dit geval in Den Haag en een heel land, denken te weten wat het beste voor je is en hoe je je het best kunt opstellen.

Nu vraag ik jullie:

Wat betekent het als je mensen die proberen uit het donker te herrijzen toewerpt dat zij de Verlichting naast zich neerleggen?

Wat betekent het als je zegt 'ik steun je strijd' maar kun je het alsjeblieft een beetje vriendelijker doen?

Wat betekent het als je zegt dat links om te herrijzen de strijd voor menselijke gelijkwaardigheid even te parkeren voor de klassenstrijd?

Mag het wat minder luid, wat minder zichtbaar, en liever niet tijdens Verdi's Requiem, en liever niet daar en liever niet hier, en liever geen excuses want het is zo lang geleden.

Nee

Dan toch ook even die andere quote van Baldwin: You discovered us, now you'll have us. I've dealt a long time with you, now you have to deal with me.

Met andere woorden: stay woke. Dat is geen aanval op gedeelde menselijkheid, we worden domweg aangesproken op onze plicht om de handschoenen op te pakken en ons juist te realiseren dat alle vormen van ongelijkheid en onvrijheid met elkaar verweven zijn en altijd samen tegelijk moeten worden bestreden.

Weet je, soms lijkt het alsof we vast zitten. In die grijsgedraaide plaat. Woke versus antiwoke. Cancel of uncanceled.

De beroemde dichter Amanda Gorman zei:

we've learned that quit isn't always right, and that our notion of what just is, isn't

always justice.

Ik dacht eraan toen ik mijn dochter laatst midden in de nacht vasthield na de fles:
Leah. Vier maanden oud.

Wat denk je: wit, blond, blauwe ogen.

Allebei dezelfde routes, James en Leah, allebei komen ze voort uit Swaan en mij.
Ja, Obama had toch gelijk: out of Many we are One.

Maar weet je wat ik dacht

Gorman zei the hill we climb maar misschien is het tijd dat we ons vanaf nu wat meer
gaan richten op de wereld die achter die heuvel ligt.

Ja. Ik nodig jullie daartoe uit om daar vandaag een begin mee te maken.

We verlaten het grijsgedraaide narratief, breken met de denkbeeldige botsingen
tussen klassenstrijd en emancipatie, vormen een breed front met ruimte voor de
wijsheid van de vorige generatie en het vuur van de nieuwe, we rekenen af met
Martin Luters King's weezinwekkende valse vrede met die radicale helende niet
sentimentele kracht van liefde, de ultieme vorm van vrijheid, ruilen wij de oude wereld
in voor een nieuwe.